

TOCH NOG ... EKSTERS ROVEN ! (1)

Dit artikel wil de leerkrachten ervan overtuigen dat een verhaal zijn geheimen vaak pas volledig prijsgeeft als de gesprekken taalbeschouwend besproken worden. Om dat aan te tonen wordt Streuvels' bekende Eksters Roven genomen. Het is een fragment uit zijn Dodendansverhaal. Een Speeldag, dat lange tijd als topper op de schoollectuurhitlijst standhield en o.m. menigvuldige, zuiverende herwerkingen van de greatold-bloemlezing Zuid en Noord I overleefde.

Een oud verhaal.

Toch dreigt dit tragisch rakkersverhaal als aftands uit het leesonderwijs gelicht te worden. Het is inderdaad, een oud, zeer oud verhaal, dat wel, en de taal niet het gestroomlijnd Nederlands dat zelfs onze gladde jeugdschrijvers (beginnen te) beheersen. Misschien valt er nog een zeker beschrijvingstalent in te bewonderen en ontroert de tragiek van de geschiedenis : een waaghals van een knaap valt uit een boom in een egtand en bloedt dood. Maar de jonge lezer is onderhand aan ingewikkelder en uitzichtlozer avontuur gewoon geraakt.

Dat scepticisme verdwijnt echter bij de taalbeschouwing van de gespreksbeurten. Dan komt er een aangrijpende brok groepsdynamiek bloot te liggen. Die blijkt echter niet aan de oppervlakte te komen bij een gewone inhoudelijk-structurele analyse van de tekst. Een slaander argument voor de taalbeschouwing bij literaire teksten kan moeilijk gevonden worden.

Er zijn zeker taalbezwaren tegen de tekst van Streuvels in te brengen. Lln krijgen meer en meer afkeer van het dialectisch aandoend taalgebruik van Streuvels. Hoe rijk dat ook is. Toch verdwijnt die weerzin als de lkr zelf voor een goede expressieve lectuur van de tekst zorgt. Zonder het zelf te willen raken de lln dan in de ban van het gebeuren dat zich op en onder de populier afspeelt en ze zijn zo voldoende gemotiveerd om met de tekst verder te werken.

Dat kan eerst op basis van opdrachten naar de inhoud, de stijl en de thematiek. Om een klassegelsgesprek op gang te brengen kan de lkr bv. uit de overigens uitstekende vragen en opdrachten van Zuid en Noord I, Orion, Brugge, 1976, blz. 93 putten (zie bijlage 1). Zo komen de lln te weten hoe de handeling verloopt en wat Maarten Folle, de held van het

verhaal, doet, hoe Streuvels spanning wekt, het drama geleidelijk voorbereidt en de knapen psychologisch verantwoord laat reageren.

Zonder dat er expliciet naar gevraagd werd hebben de 11n ondertussen ook inzicht gekregen in de situatie waarin de verhaalspersonen als individue en als groep zijn terechtgekomen. Zo is een volgende les - taalbeschouwing van een gesprek - uitstekend voorbereid en worden de taken uit Zuid en Noord evenzoveel voortaken op het groepswork dat moet aantonen of de taalbeschouwende opdrachten (zie bijlage 2) inderdaad een verhelderende aanvulling van de voorafgaande betekenen.

Taalbeschouwing van een gesprek.

Dat zal wel zo zijn, want de studie van slechts een tiental gespreksbeurten zijn er nodig om de tirannie van de groep over de enkeling, de dwingende macht van de groepsleider(s) en de fatale binding tussen woord en daad te doen inzien. Zaken die toch wel erg belangrijk zijn en die duidelijk worden zodra de aandacht op de taaldaden binnen het gesprek (de interactie) wordt getrokken (taaldaad : de handeling door een taaluiting verricht en meestal door een synoniem van zeggen te vertalen : vraag, antwoord, belofte, pocherij, bevel, bevestiging, toespeling, eis, suggestie, uiting van vrees, afscheid, afspraak, bewering ...).

Zo stelt Mane aan het begin van het verhaal de kapitale vraag : "Wie klimt er op ?" Als men enkel rekening houdt met de inhoud van de boodschap, zoals die uit zijn grammaticale structuur kan afgeleid worden, dan is het inderdaad alleen maar een vraag. Kijkt men evenwel ook naar de relaties tussen de verhaalspersonen dan komen er nog meer taaldaden aan de oppervlakte. De situatie leert immers dat Mane de leider is en daardoor wordt zijn taaluiting meer dan een vraag. Het is een bevel aan de andere(n) : "Een van jullie moet de boom op !" Meteen is het ook een rollenbevestigende uitspraak : "De leider beveelt, hij verdeelt de taken, maar voert ze zelf niet uit ! Dat is zo de regel." Misschien wil hij ook een opdracht die hij vreest (die vrees leeft bij hem, maar hij spreekt ze pas na het ongeval uit) ontwijken "Die klim is mij te gevaarlijk ! Die laat ik aan anderen over."

Het blijkt dus duidelijk dat die ene vraag van Mane meer zegt dan ze zegt, omdat de spreker er nog andere versluisde taaldaden mee stelt, die een blote grammaticale ontleding niet aan het licht zou brengen. Zo hebben we tussen door een argument te meer gevonden om het grammaticeaal ont-

leden van losse zinnen af te wijzen. Maar die vaststelling bewijst ook en vooral dat de inhoud van een boodschap in elke communicatieve situatie op een bepaalde manier moet worden verstaan. Door levert er ons in zijn antwoord op Mane het bewijs voor : "Maarten Folle durft ! 't nuchterend in de school stoeft hij ermee bij al de jongens." Inderdaad Door vertaalt Manes vraag ook in de indirecte bedoelingen ervan. Want ook hij wil de boom niet in, al is hij de vinder van het nest en dus de eigenaar ervan. Daarom vangt hij Maarten vlug met diens eigen woorden en hij antwoordt in Maarten plaats. Dank zij die met Manes vraag solidaire en verplichtende toespeling op Maartens pocherij wordt hij medestander van en - leider met Mane. Omdat ze mekaar zo goed verstaan (goede relaties) en de situatie doorzien weten zij de zwakke, volgzame Maarten op grond van onbezonnen grootspraak de boom in te jagen, om een ekstersnest te roven, waarvan hij de buit dan nog met Door te delen heeft. Dat gewoonterecht heeft Door nog in een schaamteloos bevel opgeëist.

De volgende gespreksbeurten laten blijken hoe de groep de wil van de leiders met haar naamloze, zwijgende instemming schraagt en oppervlakkig in het avontuur opgaat. De uitgesproken vrees van Maartens broer wordt bijna honend weggevoerd zonder dat Mane, die in de afloop niet gerust is ("Ik heb het gevreesd !"), het nodig acht er wat op te zeggen. Zo wordt het vermoeden zekerheid dat de groepschefs van het gevaar weten, maar het handig hebben ontweken. Zonder enig gezichtsverlies. Integendeel, ze laten Maarten zijn door hen opgedragen "werk" doen en het ritueel, dat ze rond de hemelloge populier aan de gang gezet hebben, verstevigt hun leiderschap, zelfs nadat het gebeuren fataal is afgelopen en nergens nog hun aanwezigheid te bespeuren valt. Ze hebben de ramp gevreesd en mogelijk gemaakt tegelijkertijd. En toch blijven ze onaantastbaar.

Beshuit.

Binnen de ruimte van een gewoon rakkersverhaal ontrolt zich het drama van het wereldlijk schouwtoneel : hoe de grote de kleine zonder persoonlijk risico dwingt, verdrukt, in het verderf stort. Eksters Roven biedt de lezer dan ook een springlevende versie van een universele moraliteit. Gek eigenlijk dat geen enkel dik boek dat over Streuvels weet te vertellen.

Aan de lkr komt nu de taak toe de morele vragen die n.a.v. dit groepswork zijn opgerezen bespreekbaar te maken en "normaal funktioneel" te werken aan gewetensvorming en verduidelijking van de authentieke menselijke waarden, zoals die ook in de wereld van het kind (al dan niet) aan bod (zouden moeten) komen. Hij hoeft daarvoor niet eens de

link naar Villeneuve en Zolder en het Formule I - circus te leggen !

Jef Van Meensel

Bijlage 1

Traditionele tekstbehandeling : opdrachten uit een bloemlezing (Zuid en Noord I)

1. Hoe zou je dit stuk indelen ? Er is een inleiding, er zijn twee fasen bij de beklimming, en er is de reactie na de val. Waar begint elk deel ? En kan je in de drie laatste delen nog telkens drie onderdeeljes onderscheiden ?
2. Al de handelingen van Maarten worden punt voor punt nauwkeurig beschreven, zonder iets over te slaan. Zie je in waarom dat zo is ?
3. Bij het beschrijven van de beklimming heeft S. Streuvels het "een-tonige" klimmen levendig gemaakt door een prachtig stijlmiddel : nl. ?
4. Noteer eens enkele details waaruit de diepe jongensernst spreekt.
5. We voelen vooraf dat er iets ergs zal gebeuren : het boek waaruit deze passage komt heet Dodendans ! Ga eens na op welke wijze de auteur die catastrofe vooraf indirect aanduidt.
6. Welk moment is het meest tragische ? (één woord !)
7. Wie spreekt er van die egge ? En waarom juist die jongen ?
8. "Ik heb het gevreesd, beweerde Mane". Waarom moest hij juist dat zeggen ?
9. Zoek eens mooie vergelijkingen op in dit stuk.

Bijlage 2.

Taalbeschouwing van het gesprek : groepswerktaken en informatieve commentaar

1. Uit welke taalhandelingen blijkt dat Mane en Door de leiders van de groep zijn ?
 - Mane stelt in beurt 2 een vraag die Maarten bindt zoals uit beurt 4 verder zal blijken. Zo ontlast Mane zichzelf van een gevaarlijke opdracht en zonder gezichtsverlies, want hij weet dat de klim waaghalzerij is : zie beurt 8 (prompt uit te voeren voorzorgsmaatregelen) en 15 (werkelijkheid geworden vrees).
 - Door beantwoordt Manes vraag in Maartens plaats. Zo vangt hij die jongen met zijn eigen woorden. Ook Door moet nu de boom niet in en rijft zelfs via beurt 6 een deel van de toekomstige buit binnen.

Andere toelichtingen : de slimmeren uit de groep (de leiders) buiten de moed van de zwakkeren uit en versterken er bovendien hun leiderschap door. De zwakken camoufleren hun zwakke wil met stoere woorden die ze achteraf verplicht zijn - zo zwaar is de morele druk van de groep - in waaghalzige daden om te zetten.

2. Waarom kan Maarten niet anders dan de gevaarlijke opdracht uitvoeren ?

- Bij alle jongens heeft hij ermee opgeschept : als hij weigert zullen ze zijn lafheid spottend bestraffen.
- Het zijn de leiders van de groep die hem op zijn verantwoordelijkheid wijzen en hem indirect maar dwingend de boom doen opklimmen.
- Ook de druk van de "zwijgende meerderheid" van de groep dwingt hem in de richting van de klim.

Uit dat alles blijkt wat voor dwingende daden er uit de interactie van een groep kunnen voortkomen.

3. In de groep is Maarten dus een volger die uitvoert wat anderen hem zeggen.

Kan je dat met andere beurten bewijzen ?

- Hij gaat in 6 in op de eis van Door.
- Hij rust na 12 als Larie het hem suggereert.
- Hij antwoordt op Sagaers vraag van 13 in 14 : een voor hem gelukkig moment.

Toelichtingen : Maarten is niet enkel een waaghals, hij is ook een volgzaam jongen, die doet wat anderen hem vragen. De durver is dus niet de slimste of de zelfstandigste.

4. Naar welke repliek verwijst 15 ?

5. Waarom wordt 10 precies door Sifke Folle uitgesproken ?

Welk belang heeft deze beurt in het geheel van het verhaal ?

Bijlage 3.

Eksters Roven : S. Streuvels

De dorpsjongens hebben die namiddag geen school. In de wei hebben enigen van hen al heel wat kattenkwaad uitgehaald. - We hebben niet geprobeerd om deze tekst van Streuvels in A.B.N. om te zetten ; het zou Streuvels niet meer zijn !

Baziel Scharre stond daar in d'opene deur van zijn moeders huizeken te kijken met weemoed naar de makkers die zoppenat en barbeende kwamen aanlopen.

- Kom, Baziel, we roven de eksters !

De jongen schudde verdrietig de kop en 't viel hem zwaar nu te moeten thuisblijven en wacht houden en wiegen bij die snotbucht van kleine kinders.

- 'k Moet naar de kleintjes wachten ! tierde hij.

De knapen stonden onder de derde boom in groep te staren in de kroon en Door wees aan Mane : de vierde tak aan de tweede spil waar 't nest zat.

Het hing loodrecht boven hun hoofd en verre uiterwaarts van de stam.

- Wie klimt er op ? vroeg Mane.

- Maarten Folle durft ! zegde Door ; t'nuchtend in de school stoepte

hij ermee bij al de jongens. Zijn ogen zochten naar Maarten. Hij kwam vooruit, een schone ranke jongen met bruine krullen zijn kop rond, en schamel gekleed, al trekkend aan zijn klemkoord ; zonder beslag of gebaar miek hij zich gereed, speelde zijn ondervestje uit, sloofde zijn broek neer en wachtte nog een stonde om te kijken nog eens naar boven en in 't rond naar de makkers. Zijn hemdeke hing los om zijn mager lijf en zijn schone, rilde hals en borst waren bloot.

- Op de vierde tak.

Al de jongens kwamen nader en Baziël ook, hij had een bemelken op de arm en een broerken aan de hand. Ze wilden 't zien hoe Maarten zo hoog, zo stout de eksters ging roven.

Hij had de klemkoord om de voeten gestroopt en wipte lutspotig naar de boom.

- Wacht, tierde Door, 't is mijn nest hoor ! we delen de jongen ; ge steekt ze tussen uw hemd dat ze niet schenden in 't afkomen.

- Goed, Maarten sloeg een kruis en deed nog een sprong.

- Wacht ! riep Mane nu, kerel, dat ge moest afvallen op die haagkruisten, ge zijt, mijn zielken, de ribben in ! Baziël, hebt ge niet een kafzak ? We leggen hem op d'haag.

- 't Doet, zei Baziël en hij lei 't klein puppekind in 't gras en ging met Mane een kafzak van moeders bedde trekken. Ze sleurden hem buiten en hingen hem met hulp van d'ander jongens op de bonke stammen.

- En die egge daar ? en Sifke wees op het stuk alam dat met de scherp houtene tanden uitstak, op de akker bachten de haag.

- O, zo ver kan hij niet vallen, en wie zou dat verpurmen ?

Maarten omgreep de stam met de armen, en in één sprong wipte hij op, spande de koord met de voeten open tegen de ruwe schors en de armen grepen weer hoger. Hij duwde de knieën open, klemde hielen en tenen tegen de stam en met gelijke beweging van grijpende opene handen en trekken en steken van knieën en voeten lijk een zwemmende puid, wrong hij het lijf als een hagedis tegen de boom geklest naar boven. Naarmate de stam verenkelde ging het werk gemakkelijker en 't werd een vlug katteklauseren achterna, licht de boom op. De jongen verdween in de kruin en wipte nu met zwenkend lijf als een aap door de takken. Sifke Folle was preus op zijn broer - de sterkste klimmer van de school - en d'andere jongens verpinkten niet en als er één tierde of zot rondliep, deden ze hem seffens zwijgen om de ernstige daad niet te storen. Door en Mane, die nog twijfelden of hij durven zou tot aan 't uiteinde van de tak, keken benieuwd hoe 't zou aflopen.

- Rust nu een beetje, riep Larie.

Maarten zat met de losse benen te zwemelen en de armen gekruist op de dikke tak lijk op een stoel in de kerk.

- Hoever ziet ge wel ? vroeg Sagaer.

- 'k Zit in de wolken jongens, en zie wel twintig torens !

Hij stond weer recht, hurkte zich onder vasthoudende handen, hief beurtelings een voet op, wond de klemkoord los en stak ze gerust in de zak. De jongens meumelden van bewondering.

Nu klaverde hij weer op, kroop over handen en voeten langs de tak die horizontaal aan de stam uitliep en waar op 't uiteind de ekster haar nest had. De tak boog onder 't gewicht en wipte bij elke beweging, taai lijk een wisse, en de jongen wachtte een beetje als in beraad met

begin van vervaardheid. De blaren ruisten als onder een zachte ademhaal, met blauw-speierende zonnelicht tussen de vlinderling.
Opeens schoot de jongen een voet van de tak, een grabbeling en Maarten hing bij de handen alleen nog vast. Allemaal voelden zij als een slag in de borst- en lust om te tieren - maar dat lijf ging nu heftig aan 't zwaaien en de voeten grepen weer steun onder 't zwaar buigen van de tak en nu hing de jongen met de rug naar beneden, maar vast omsloten hielden handen en voeten. Hij wrocht met lijf en knieën om boven maar de tak rende om te breken onder 't geweld. De jongens aarzelden achteruit om beter te zien en uit vrees dat hen iets op het hoofd zou vallen.

En toen kraakte kort lijk een klakkende donderslag de tak in splinters, rap lijk een schicht viel een brokke zwartigheid als grimsel uit de bladerenkruin, met een plof als van een oude schoe op de grond al de overkant van de doornhaag. De jongens vluchten ijlings weg, stormend met gehuil door de weide, lijk bezetenen, en als ze tenden adem bij de beek kwamen, keerden zij weer, haastig bij de boom waar Maarten gevallen lag.

- 'k Heb het gevreesd, beweerde Mane.

Ze kropen door de tronken en nevens de strozak vonden zij de jongen ingekrompen liggen op de egge. Hij kermde heel zoetjes lijk uit leute, maar zijn blote, magere armkes wrongen krampachtig naar de zijde waarop hij gevallen lag.

De jongens stonden er rond te zien, zonder te weten wat te doen. Als Mane en Boveyn de jongen trachtten op te rapen, kermde hij jammerlijk en dan zagen zij dat hij gespijkerd lag, vast met een eggetand tussen de ribben, dwars door het lijf, en bloed dat uitgudsde tussen zijn hemd. Sifke Folle hilde en viel lijk dood bij zijn broerke.

- Maarten, Maarten, doet 't zeer ? kermde hij en dreelde met de handjes over zijn broers wangen.

Maarten zijn ogen draaiden triestig op en er rolden twee traantjes uit en door zijn mond kwam een droeve reuteling. Zijn lijf krimpde nog eens en dan bleef hij stil liggen lijk lachend, heel gerust.

- Moeder, kreunde hij zoetjes ; broerke, 'k ga dood... 'k heb nog een blauwe duive en twee mussen... gij moogt ze hebben... mijn twee konijntjes zijn ook voor u, 'k heb nog noten ook en vijftig marbels, ge moogt ze ook allemaal hebben, - maar moeder, moeder zal zo schreeuwen... 'k ga naar de hemel.

Dan bleef hij 'k en-weet-niet hoelang liggen eenbaarlijk kijken in de blauwe ruimte en dan blies hij met een flauwe zucht zijn zielken uit. Zijn hoofd viel slap en hij lag lijk een gekwetst vogeljong dat uitgemergeld is en dood van honger. Géén van de makkers die roeren dorst in lang en 't was maar als Baziël Scharre geruchte hoorde van de kleintjes die schreeuwden in 't gras en hij moeder zag ginder ver, dat hij haastig de kinders opsnakte en naar huis liep.

(Dodendans)

2. Barbeende : met blote benen. - 6. Snotbucht : vervelende hoop, bucht : bocht, afval. - 8. Wachten naar : letten op. - 18. Beslag : drukte. - 18. Neersloven : afstropen ; vglk. de mouwen opstropen. - 21. Rilde : tenger. - 23. Bemelken : kleuter. - 26. Lutspotig : (lutsen : zacht schokken). - 36. Bonke : tros, groep. - 38. Bachten : achter. - 39. Verpurmen : met moeite verplaatsen. - 45. Geklest : klevend. - 46. Verenkelde : dunner werd. - 47. Achterna : daarna. - 49. Preus : fier. - 55. Zwemelen : zwieren. - 61. Meumelen : monkelen. - 62. Klaveren : klauteren. - 67. Speieren : spetteren (maar zachter en waziger). - 67. Vlindering : de trillende bladeren. - 74. Rennen : op- en neerbui- gen. - 77. Grimsel : roet. - 92. Drelen : strelen. - 102. Eenbaarlijk : aanhoudend. - 108. Opsnakken : met een ruk optrekken.

(1) In het Werkblad voor Ned. Didaktiek jg. 10 nr. 4 (juni '82) verscheen v. J. v. Meensel ook een stuk over "Taalbeschouwing bij verhalende teksten" waarin hij deze ideeën ook toepast op andere fragmenten (Ruyslinck en S. Maugham) en nog wat meer theorie geeft.